

СТАНОВИЩЕ

от проф. д.с.н. Милена Якимова,
СУ „Св. Климент Охридски“, катедра Социология

относно трудовете на **доц. д.с.н. Мартин Иванов**, участник в конкурс за академичната длъжност „професор“, обявен от Софийския университет „Св. Кл. Охридски“, за нуждите на Философски факултет по професионално направление 3.1 Социология, антропология и науки за културата (Социология – Историческа социология), ДВ бр. бр. 32/09.04.2024 г.

1. Характеристика на научната, научноприложната и педагогическа дейности на кандидата

Доц. д.с.н. Мартин Иванов е единствен кандидат в обявения конкурс за академичната длъжност “професор” за нуждите на Философски факултет при Софийския университет по професионално направление 3.1 Социология, антропология и науки за културата (Социология – Историческа социология). Конкурсът изцяло съответства на образователния път, на научноизследователския профил на кандидата, на неговите експертна и преподавателска дейности.

Кандидатът е представил всички изискуеми от ЗРАСРБ и от Правилника за приложението му документи, които ясно показват, че кандидатурата е законосъобразна, а минималните национални изисквания за заемане на академичната длъжност професор са надхвърлени.

За конкурса доц. Иванов е представил оригинални публикации, които не са представяни по други конкурси, нито за покриване на националните изисквания за други научни степени и звания. Това личи от сравняването на двата списъка с публикации.

За участието си в настоящия конкурс за академичната длъжност „професор“ доц. Мартин Иванов е представил една самостоятелна монография, една монография в съавторство, 13 статии, от които 6 на английски език, а 8 – в съавторство, и 2 публикувани глави от колективни монографии.

Доц. Иванов пренася компетентностите си в историческите изследвания към полето на социологията, което обещава много продуктивен синтез, демонстриран и в защитената дисертация за придобиването на научната степен „доктор на социологическите науки“.

Въпреки относително краткия период на активна преподавателска дейност в катедрата по социология, доц. Иванов е отдаден и обичан преподавател.

2. Коментар върху научните приноси на кандидата

От трансфера на опит в исторически изследвания на комплексните социални, икономически, културни, политически процеси на стопанската модернизация в различни периоди от българската история, на формирането и трансформациите на елитите и на политическата икономия на обществото на държавния социализъм към социологически занимания произтичат основните и несъмнени приносни моменти в работите на доц. Мартин Иванов. Негова, така да се каже, запазена марка е обемната и внимателна работата с разнородни и разпръснати данни, които той привежда в сравним и съизмерим вид с прецизно изложени процедури, в резултат от което се обосновават оригинални и евристични хипотези и се отхвърлят някои тежко вкоренени презумпции (като например тези за социалния произход на първите следосвободенски индустриалци). Специфичният маниер на работа да се привежда множество разпръснати данни в обработваем масив е виден и сега в публикациите по настоящия конкурс – както в статиите му върху ранномодерните индустриалци, така и в работите му върху социалистическото „благоденствие“, а също и в централния му труд по този конкурс – изследването на съдбите на бившите хора.

Това е впечатляващо изследване, което заслужено получи високо признание не само в академични среди, но и от по-широка публика.

Специално ще се спра на приносните моменти в обработките и извличането на общи модели в съдбите на бившите хора, но за мен най-важният принос в работата е „даването на думата“ на репресираните след преврата додеветосептемврийски елити, както и аргументираното твърдение, че репресираните далеч не са само декласирани елити, че в България „социалната категория на „бившите хора““ не само „набъбва непропорционално, като обема както довоенните елити, така и големи части от „средната класа“ – интелигенция, свободни професии, чиновници от междинните нива на администрацията и дори съпротивляващи се бедни селяни, занаятчии и работници“ (с. 16), но и границите на политическия конструкт „бивши хора“ са зловещо еластични (в една непрестанно подновяваща се чистка както за ликвидиране на възможна конкуренция за властта, така и за лично обогатяване).

Емпиричният материал, който е събран и обработен, съдържа „триста и девет интервюта и мемоарни разкази, шестдесет и две *ex-post* биографични реконструкции, излъчени в предаването „Джинс“ по БНТ“ и огромен архив на Комисията по досиетата (с. 8). Така интерпретацията не остава на нивото само на документалисткия подход, но го съчетава и надгражда с биографичен, при което се прави важна стъпка в една вече сериозна програма на ИИБМ: изследването и разказването на социалния живот в обществото на държавния социализъм в България отвъд неговите собствени пропагандни и автоапологетични рамки. Това е изключително нужно, за да се освободи обществото от нещо, което Лорън Берлан нарича „импас“ – участък от време, живян в отсъствие на наративен жанр, при което ние нямаме достъп до част от самите себе си. Този принос е силно формулиран и от самия автор в справката за приносите: „При

поголовното унищожаване на досиета и документи на политическата полиция в първите месеци след 10 ноември 1989 г. днес сме оставени почти без компас за ориентиране в горнилото от човешки съдби на брутално пречупените, лукаво изкушените и доброволно продадите се „бивши хора““ (Справка, с. 2)“.

В това становище няма да цитирам хващащите за гърлото разкази от интервютата, те трябва да бъдат чути. Искам да очертая един неотбелязан приносен момент: зад тези разкази се очертава колко безмилостно е станало обществото като цяло.

Изследването очертава три кръга на „концлагерна България“: 1) терор и физическа репресия; 2) икономическа експроприация; 3) по-фини механизми на дискриминация – чрез работа, образование, пътуване. Това картографиране е пореден приносен момент.

Ако първите два кръга (ликвидирани-въдворени-интернирани и експроприирани) са донякъде изследвани, Мартин Иванов разширява „картограмата на концлагерна България“ с третия кръг и извличането на общи мотиви от полифоничните разкази. Тъкмо в съдбата на репресираните в този трети кръг най-ясно се очертава като приносно ясното аргументиране на това, че т. нар. класово-партиен подход е пълен произвол, макар вероятно държането в ирационален страх да се употребява рационално.

Искам да подчертая и приносния характер на ясната, аргументирана и използваема от други изследователи типология на поведенията, с които бившите хора реагират на сполетялата ги съдба: „бихме могли да отделим четири основни поведенчески архетипа сред „бившите хора“. В първия попадат онези, които решават да избягат – зад граница или от живота по принцип. Мнозинството от останалите в концлагерна България се изправя пред три други възможности: съпротива (явна или тиха); примиряване (и снишаване) или пречупване (и „пребоядисване“)“ (с. 217). Но не може да се каже, че само една от тези поведенчески стратегии подхранва обществения конформизъм – той се храни дори от усилията на бившите хора да предпазят децата си от травмата.

Разликите в стратегиите на „избор на живота пред смъртта“ са внимателно изявени, включително и в прецизния прочит на архивите на репресивния апарат, така че колаборационизмът с репресивния режим да бъде ясно отличен от себесъхранителната стратегия на онези бивши хора, които с насилие и изнудване са заставени да подпишат декларации за сътрудничество със службите. Това е принос, който излиза от академичното поле, за да внесе една рефлексивност и умереност в прочита на архивите на службите, която да позволи да се проведат разлики по отношение на вината и отговорността за съпричастност с репресивните структури на режима.

3. Коментари и въпроси към трудовете

Мартин Иванов не за първи път изработва инструменти, които могат да се използват от други изследователи и за други изследователски търсения. И последното му изследване, представено като основен труд в този конкурс, също позволява да бъде

надградено. Ще си позволя предложения за посоки, тъй като съм уверена, че Мартин Иванов с присъщата му харизматичност сред младите изследователи ще въведе в областта свои последователи. Най-напред, собствено понятийният арсенал може да бъде обогатен и това ще доведе до нови обобщения и ракурси към страха, безмилостния конформизъм и това, което Елена Михайловска нарече „култура на оцеляването“ в обществата на държавния социализъм. Това нейно понятие би могло да е много полезно за по-нататъшното разгръщане на един сюжет, появяващ се многократно в изследваните разкази: как нуждата от спасение и търсенето на помощ и закрила от партийци подхранва обществения конформизъм, който пък прави обществото – не една или друга негова част, а самото общество – безмилостно, „голям лагер“. И през въпроса как се съотнасят конформизъм и реконверсия понятието „реконверсия“ би могло да се обогати и уплътни допълнително.

Убедена съм, че доц. Иванов ще работи с докторанти, които ще имат възможност да стъпят върху приносните резултати от работата му и да я огледат през теоретичен апарат, организиран около понятия за власт, насилие, класи и конфликт, мрежи. През такъв апарат, струва ми се, ще се очертае още по-релефно как връзките и ходатайствата видоизменят класовия подход. Но и как тази система на ходатайства, чрез която се избягва класовият терор, изгражда системата на конформизма като обществена система, която поддържа зловещата произволност на репресията.

Друга посока на работа, която приносното изследване на съдбите на бившите хора ясно сочи, е през понятие за дискурс и през история на понятията (врагове на народа, вражески елементи, бивши хора, недоубита буржоазия – кое кога и откъде се появява, как се преплитат, кой ги говори...).

Ще си позволя и две бележки, които не могат да повлияят нито на съдбата на книгата върху изследването, тя вече е при публиката си, нито върху заключението ми по конкурса. Първата се отнася до понятието за символен капитал: в една по-нататъшна работа понятието на Пиер Бурдийо може да бъде разпластено, за да се покаже, че символният капитал е въпрос на репутация, той е престижът на един или друг вид капитал, тоест това да наложиш оценностяването на капиталите, с които разполагаш, да го наложиш, без това да се вижда като налагане, другите да искат да акумулират и те такива капитали. Тези на бившите хора хем се обезценяват, хем пък не точно и някакви „нови“ хора искат да ги присвоят.

Втората бележка е около работата, която доц. Иванов е свършил с една истинска златна мина – първичните данни от втората вълна на емпиричното социологическо изследване „Градът и селото“ (1986 г.). Първо, искам да го поздравя за прецизността. Имам обаче известни притеснения от това да се правят изводи тъкмо за бившите хора от тези обработки. Не всички образовани безпартийни в това последно десетилетие на режима, да речем, са бивши хора. Количественият анализ на 15 единици, при това несигурно какви, както отбелязва и Мартин Иванов, е несигурна територия. Интересна е

обаче тезата, че през осемдесетте години на двайсети век данните не говорят за постигната социална еднородност.

4. Лични впечатления от кандидата

С доц. Иванов ме свързва академично приятелство. Неговите академични, обществени и експертни изяви са наистина впечатляващи с широтата си и със сигурност говорят за човек с инициатива, енергия и организационен талант: става дума както за позициите му в дипломатическия корпус, Държавна агенция Архиви“ и Президентството, така и за работата му като организатор и модератор на два регулярни академични семинара, които са истински публични институции: семинара по стопанска и социална история на ЦАИ и семинара по стопанска история на ЦЛС.

Заклучение

В светлината на всичко казано по-горе в това становище и предвид преподавателската, изследователската, обществената и експертната дейност на доц. д.с.н. Мартин Иванов убедено призовавам членовете на уважаемото научно жури и на Факултетния съвет на ФФ на СУ „Св. Климент Охридски“ да гласуват „за“ избирането на д.с.н. Мартин Иванов на академичната длъжност професор по 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Социология, Историческа социология).

19.08.2024 г.

Дал становището: